

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

21

Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939

TOIM.
ANU KOSKIVIRTA JA ALEKSI MAINIO

Kannen kuva: Ote maalauksesta Leo Rajama, Viipurin torilla, 1937-1963.

Ateneumin taidemuseo. Kuva julkaistu perikunnan luvalla.

Kuva: Kansallisgalleria/Kristina Halkola.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21

Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939

Toimittaneet:

Anu Koskivirta (osan toimittaja)

Aleksi Mainio (osan toimittaja)

Pentti Paavolainen (sarjan päätoimittaja)

Sanna Supponen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Eemeli Nieminen

ISBN: 978-952-69280-2-9 (sid. 1. painos)

ISBN: 978-952-69280-3-6 (PDF 2. painos)

ISSN: 1236-4304 (sarja)

Julkaistu sähköisenä: 2020

Toinen korjattu painos.

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

MERVI KAARNINEN

Punaorvot Viipurissa ja Karjalankannaksella

Raivolan lastenkodin tytöt vastaanottavat metsäretkeilijöitä laulaen vuonna 1927.

Viipurissa ja ympäristökunnissa oli kesästä 1918 alkaen nähtävissä lapsikatastrofin ainekset. Tilanne oli vaikea koko maassa. Kaupunkien ruokajonot ja kerjuulla kulkevat lapset osoittivat, että hätä oli hirvittävä. Viipurin tilanne erosi muusta Suomesta, koska sodan seurauksena orpoutuneiden lasten ohella Viipuriin ja koko Viipurin läänin alueelle oli tullut sekä Länsi-Suomesta että itärajan takaa pakolaisvirtojen mukana vanhemmistaan eroon joutuneita lapsia. Yksinään liikkuvat lapset herättivät huomiota. Sodan seurauksena orvoiksi jääneiden lasten eli punaorpojen määräksi arvioitiin Viipurin kaupungissa kesällä 500–600, ja kaikkiaan apua tarvitsevia lapsia arvioitiin Viipurin ympäristössä olevan kolmesta viiteen tuhatta. Kevätkesällä 1918 viranomaisarvioiden mukaan koko maassa sodan seurauksena orpoutuneita alle 15-vuotiaita oli noin 20 000–25 000. Orpokatastrofista kertoivat lukuisat sanomalehtiutiset, joissa kutsuttiin hyväntekeväisyyttä harjoittavia yhdistyksiä ja yksityishenkilöitä avustustyöhön.

Kesäkuun alussa 1918 Viipurin komendantin viraston yhteyteen perustettiin huolto-osasto, jonka johtajaksi komendantti K. N. Rantakari määräsi varatuomari Vilho Sarkasen. Hän oli viipurilainen lakimies, joka oli vuonna 1917 toiminut Viipurin läänin virkaa tekevänä kuvernöörinä. Huolto-osaston tehtävänä oli avustaa sodan seurauksena hädänalaiseen tilanteeseen joutuneita punaisten ja valkoisten perheitä. Ensi töikseen Vilho Sarkanen haki avustusta Viipurin kaupungilta ja perusti työnsä tueksi komitean, jossa oli mukana Kotikasvatusyhdistys ja Pelastusarmeija.

Vilho Sarkanen laati orpojen pelastussuunnitelman. Tilapäisiä lastenkoteja ja vastaanottokoteja perustettiin kesäsiirtolaperiaatteella toista kymmentä saaristoon yksityisomistuksessa oleviin kalustettuihin huviloihin, joiden omistajat antoivat ne korvauksetta käyttöön. Vanhempia lapsia sijoitettiin maaseudulle perheisiin siten, että lapset osallistuivat talon töihin. Lisäksi käynnistettiin tilapäisiä keittiöitä, joissa jaettiin ruokaa vaikeimmassa tilanteessa oleville. Sotaorpojen huollon järjestelijäksi palkattu rouva Ester Hällström (vuodesta 1920 Ståhlberg) tutustui Viipurin tilanteeseen kesäkuun alussa. Hän raportoi, että työ Viipurissa oli edennyt hyvin, kun noin 600 orvolle oli järjestetty kesän ajaksi sijoituspaikka. Rouva Hällström osallistui koko kesän ja syksyn orpojen huollon järjestelyihin Viipurissa sekä sen ympäristössä ja raportoi toimenpiteistä sosiaalihuoltokunnalle. Vaikka tilanne kaupungissa oli saatu viranomaisten hallintaan, katastrofi kyti pienemmillä paikkakunnilla Viipurin ympäristössä.

Viipurin kaupungin komendanttivirasto lakkautettiin syyskesällä, ja sen huolto-osaston tehtäviä punaorpojen ja muiden turvattomien lasten parissa ryhtyi jatkamaan 31.10.1918 perustettu Viipuriin Lasten huoltoyhdistys. Yhdistyksen ensimmäisenä työnä oli tehdä uusi sijoitussuunnitelma ”viluisille sotaorvoille”. Kesällä tehdyt lasten sijoitukset oli tarkoitettu väliaikaisiksi. Viipurin Lasten huoltoyhdistyksen pääoma muodostettiin jäsenmaksuista, kannatusmaksuista, arpa- jaistuloista sekä lahjoituksista. Yhdistyksen perustajajäsenten joukossa olivat Viljo Sarkanen ja rouva Ida Sarkanen. Yhdistystä hallinnoi johtokunta sekä hallintoneuvosto. Monet tunnetut viipurilaiset kutsuttiin mukaan yhdistyksen johtoelimiin. Muun muassa hallintoneuvostossa olivat mukana rouva Maria Lallukka, rouva Maija Rantakari, yhteiskoulun johtaja Kasperinen Kivialho ja herra Henry Hackman.

Viipurin Lastenhoitoyhdistys sai sosiaalihuoltokunnan ja senaatin kanssa käytyjen neuvotte- lujen tuloksena haltuunsa sotasaaliina Suomen omistukseen tulleen venäläisen Taivaallisen Kuningattaren Veljeskunnan sairaille ja vammaisille lapsille tarkoitetun turvakodin rakennukset maa-alueineen. Turvakoti oli perustettu 1890-luvun lopulla, ja se sijaitsi Raivolan aseman läheisyydessä. Lasten huoltoyhdistyksen sosiaalihuoltokunnan tuella perustama orpokoti nimettiin sijaintipaikan mukaan Raivolan lastenkodiksi. Samaan aikaan kun Viipurin Lasten huoltoyhdistys oli perustamassa uutta isoa laitosta, rouva Ester Hällström tarkasti Karjalankannaksella eri paikkakuntien vastaanottokoteja ja raportoi niiden surkeista olosuhteista. Näistä raporteista sai alkunsa sosiaalihuoltokunnan suunnitelma sijoittaa punaorpoja Pohjanmaalle ja sodasta vähemmän kärsineille alueille. Hänen aloitteestaan perustettiin tilapäisiä vastaanottokoteja Perkjärvelle, Terijoelle ja Kivennavalle.

Ensimmäiset lapset otettiin Raivolan lastenkotiin marraskuussa 1918. Seuraavan vuoden tammikuussa siellä oli lähes 250 lasta, ja Raivolaan laskettiin pystyttävän sijoittamaan jopa lähes 400 punaorpoa. Uuteen laitokseen tuli lapsia Viipurin kaupungista ja lähiseudun kelvottomiksi todetuista vastaanottokodeista. Johtajattaren, Hilma Turusen ohella talossa työskenteli useita opettajia ja sairaanhoitajia. Henkilökuntaan kuului lastenhoitajien ohella vouti, seppä, puuseppä ja suutari. Lastenkodin yhteyteen perustettiin kansakoulu ja sairaala. Vuoden 1919 alussa Raivolan lastenkoti oli yksi Suomen suurimmista. Köyhäinhoidon piiritarkastaja Johannes Hagelberg teki sinne tarkastuskäynnin heti vuoden 1919 alussa ja kirjoitti raporteihin olevansa tyytyväinen näkemäänsä. Raivolan lastenkotia esiteltiin 1920-luvulla mallilaitoksena. *Huoltaja-*

lehti kuvasi sitä yksityisen hyväntekeväisyyden hienona ilmentymänä. Lapsia kasvatettiin siellä ahkeruuteen, työhön ja rehellisyyteen. Lastenkodissa jouduttiin sopeutumaan uuteen tilanteeseen 1920-luvun lopulla punaorpojen lukumäärän vähentyessä. Toukokuussa 1929 valtio otti haltuunsa lastenkodin, ja se muuttui Kannaksen ammattikoulukodiksi, jonne kunnat saattoivat lähettää varattomia nuoria ammattioppiin.

Viipurissa oli myös monia muita toimijoita, jotka tekivät työtä punaorpojen hyväksi. Suomen Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen pääjohtokunta päätti joulukuussa 1918, että NNKY-liike lähtisi mukaan punaorpojen avustustyöhön. Viipurin NNKY:n punaorpokoti valmistui keväällä 1919, ja sinne sijoitettiin 20 orpoa. Viipurin Diakonissalaitos oli tehnyt jo ennen sisällissotaa työtä kaupungin vähävaraisten perheiden lasten parissa ylläpitämällä lastentarhaa ja lastenseimeä. Vuonna 1919 laitoksen johtokunta laajensi työmaataan avaamalla lastenkodin punaorvoille. Diakonissalaitoksen lastenkoti nimettiin Elim-kodiksi. Diakonissalaitoksen vuosikertomuksesta ilmenevät syvä vakaumus ja toiminnan tavoitteet, joilla Viipurin ja lähiseudun punaorpoja lähdettiin pelastamaan.

Sosiaaliviranomaisille oli itsestään selvää sisällissodan päätyttyä, etteivät punaisten kaatuneiden, teloitettujen ja vankileireillä ratkaisua odottavien perheet selviä ilman yhteiskunnan apua. Vaikka köyhäinhuoltoviranomaiset olivat valmistautumattomia katastrofin hoitoon sekä keskushallinnossa että paikallistasolla, rakennettiin nopeasti valtionapujärjestelmä. Eduskunta päätti vuosittain, miten paljon varoja myönnettiin punaorpojen avustukseen. Valtionapua maksettiin kunnille ja järjestöille sekä kotiin annettavana avustuksena että laitoshoidona. Viipurin läänin vaikeasta tilanteesta ovat osoituksena tilastot valtionavun jakautumisesta. Valtionapua maksettiin yleensä 50 prosenttia punaorpojen aiheuttamista kustannuksista. Viipurin läänin alueella valtion osuus oli korkeimmillaan 90 prosenttia. Vuonna 1919 Viipurin läänissä oli valtion varoilla avustettuja punaorpoja 5167, mikä oli noin 48 prosenttia kaikista valtionavustusta saaneista orvoista. Valtio maksoi vuonna 1919 yhteensä 1,1 miljoonaa markkaa lastenkotien, lastenseimien ja vastaanottokotien perustamiskuluista. Tästä summasta noin 42,5 prosenttia kohdentui Viipurin läänin perustettujen laitosten kuluihin. Ylläpitokustannuksista Viipurin läänin osuus oli 63 prosenttia. Vuonna 1919 lastenkodeissa oli sotaorpoja 2387, joista Viipurin läänissä 1478, Hämeen läänissä 352, Uudenmaan läänissä 231 ja Turun ja Porin läänissä 260.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto

Sosiaaliministeriön huoltoasiain osaston köyhäinhuoltoimiston arkisto

Sotaorpojen huoltoa koskevat asiakirjat

Tutkimuskirjallisuus

Kaarninen, Mervi (2017). Punaorvot. 2. laajennettu ja uudistettu painos. Helsinki: Minerva.